

NOVA TEMELJNA PRISPEVKA ZA POZNAVANJE DUHOVNE PROBLEMATIKE BRIŽINSKIH SPOMENIKOV (1.)

JANKO JEŽ

.....
23.5.1996
NOVI GLAS

Koledar Mohorjeve družbe v Gorici za leto 1996 prinaša članek Olge Tavčar o 1200-letnici sinode ob reki Donavi, ki je temeljnega pomena za natančnejše poznavanje zgodovinskih okoliščin, ki so botrovale nastanku Brižinskih spomenikov. Študijo Tavčarjeve pa smiselno dopolnjuje zelo izčrpen prikaz *Duhovna podoba Brižinskih spomenikov* Jožeta Rajhmana, ki je bil objavljen v zborniku *Dom in svet* 1995 - VIII., to je ob 50-letnici zadnjega letnika revije *Dom in svet* in konca druge svetovne vojne.

Potrebno je, da si obe študiji natančneje ogledamo. Sočasnost objave obeh na dveh skrajnih koncih slovenskega kulturnega dogajanja (Gorica - Maribor) daje obe- ma večjo mero izziva za vsakogar, ki se količkaj smotrno ukvarja s problematiko Brižinskih spomenikov in naj- starejše slovenske zgodovine.

I. SINODA OB REKI DONAVI

Olga Tavčar obravnava pomen sinode *ad ripas Danubii* za misijonsko delovanje v času Karla Velikega, ki je zbral na svojem dvoru v Aachenu največje predstavnike kulture in znanosti svojega časa, ki naj bi z njim sodelovali pri vzpostavljanju tako imenovane karolinške renesanse in širjenju krščanstva med še poganskimi narodi. Karel Veliki je leta 789 izdal kapitular *Admonitio generalis*, to je odredbo, ki obravnava skrb za pisavo. Posamezni samostani in škofije naj skrbijo za sestavljanje in izdajanje temeljito pregledanih in dobro sestavljenih knjig. Na svoj dvor je cesar povabil tudi vodilne teologe, ki naj bi skrbeli za širjenje krščanstva. Med njimi prednjačijo irski misijonar Alkvin, patriarh Pavlin in škof Arno; Karel Veliki je Alkvina leta

784 poklical v Aachen, da bi sodeloval pri kulturnem razcvetu palatinske, to je dvorne šole. Ti Karlovi svetovalci so uredili tudi delo v najbolj razširjenih skriptorijih po raznih pomembnejših samostanskih središčih, kot npr. v Toursu, Lyonu, Sankt Gallenu, Fuldi in Reichenauu. Ti skriptoriji naj bi skrbeli za pisano plat izražanja v korist veličine in slave Cerkve s težnjo po poenotenju kulturnega prizadevanja na vseh cerkvenih področjih.

Leta 795 so Franki ob Donavi dokončno porazili Obre. Takoj je sledila sinoda škofov severovzhodnih frankovskih provinc. Sinoda se je zbrala leta 796 ob bregu Donave. Razpravljali so o načinu pokristjanjevanja še poganskih narodov, ki so se v zadnjih dveh stoletjih preselili v tiste kraje. Šlo je predvsem za slovenska in obrska plemena. Sinodalni očetje so sprejeli osnovna načela za pokristjanjevanje, ki jih je že nekaj desetletij širil irski misijonar in teolog Alkvin. Zapisnik o delu sinode je napravil patriarh Pavlin (+802). Med sinodo si je zabeležil glavne misli in sklepe. Vse je predelal v obliki zapisnika po vrnitvi v Oglej.

DALJE

NOVA TEMELJNA PRISPEVKA
ZA POZNAVANJE
DUHOVNE PROBLEMATIKE
BRIŽINSKIH SPOMENIKOV (2.)

JANKO JEŽ

30.5.1996

Tavčarjeva sodi, da je verjetno sam patriarh Pavlin vodil sinodo, otvoril pa naj bi jo bil sam kralj Pipin. Pavlin v svojem zapisniku ne omenja ne števila in ne imen zastopanih škofijskih sedežev. Navaja le salzburškega škofa Waltricha. Slog zapisnika dokazuje, da je bil Pavlin zelo izobražen. Izbrani in izoblikovani slog je značilen za literata in teologa. Sodobniki so Pavlinu pravili *excellentissimus gramaticus*.

Iz zapisnika izhaja, da je bila osrednja tema sinode vprašanje krsta tega "divjega, nerazumnega in povsem

neukega ljudstva, ki je nepismeno in kasno ter težko spoznava svete skrivnosti". Tako je Pavlin opisal Slovence in Obre, primerjajoč jih z antičnimi pogani in Judi. Vsak katehumen je moral prestati najprej daljšo dobo kateheze. Njeno trajanje (najmanj 7 in največ 40 dni) naj bi določil vsak duhovnik ločeno za posamezne kandidate in stopnjo njihove verske priprave.

V bistvu pa je važnost teh določil v poudarjanju, da se kateheza ne sme izvajati s prisilo, kajti krst morajo vsi sprejeti popolnoma prostovoljno.

Krst, ki so ga podeljevali domači duhovniki pred to sinodo, je bil veljaven, če so ga podeljevali v imenu svete Trojice. Če so ga podeljevali kleriki, je moral krstno vodo blagosloviti kak duhovnik. V takih primerih krsta ni bilo treba ponoviti. Ponoviti pa ga je bilo treba, če so krščenca samo potopili v vodo, ne da bi izpovedali vero, ali pa če krstitelj med krstom ni izgovoril pravilnega obrednega besedila.

Pavlin omenja v tej zvezi duhovnike "sacerdotes", "clerici", "clerici inlitterati" in "clerici idiotae". Olga Tavčar

se pri razlagi bistva teh duhovniških kategorij sklicuje na delo zgodovinarja R. Bratoža *Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja*. Bratož pojasnjuje, da je šlo za misijonarje iz Salzburga, misijonarje iz Ogleja in duhovnike iz vrst staroselskega prebivalstva, ki je preživel dve stoletji avarske in slovenske oblasti. *Clerici inlitterati* in *clerici idiotae* naj bi bili domačini, ki so krščevali staroselce tudi po prihodu Slovencev v Srednjo Evropo. Pri tem se jaz sklicujem na delo Pavla Diakona *Historia Langobardorum*. Pavel Diakon trdi, da so nanovo priseljeni Slovenci staroselce, ki so ostajali pod njihovo oblastjo, zasušnjevali. Tem so pravili *krštenik* ali *krštenica*. Po osvoboditvi so ti ostajali na njihovem domu kot svobodnjaki. Za klerike *inlitterate* in *idiotae* naj bi bilo značilno, da so krščevali, ne da bi poznali najbolj enostavne krstne obrazce, seveda nikakor ne latinskih, ampak v domačem jeziku pisanih obrednih obrazcev. Gre tu za omembo prvih slovenskih zapisov, med katere spadajo tudi Brižinski spomeniki.

DALJE

NOVA TEMELJNA PRISPEVKA ZA POZNAVANJE DUHOVNE PROBLEMATIKE BRIŽINSKIH SPOMENIKOV (3.)

JANKO JEŽ

6.6.96

Na sinodi "ad ripas Danubii" so škofje sklenili razdeliti nanovo pridobljeno misijonsko področje med salzburško in oglejsko Cerkev. Meja med obema je postala reka Drava. Karel Veliki je ta sklep potrdil najprej leta 803 in nato še leta 811. Ta meja je obveljala do jožefinske reforme. Onemogočala je, da bi bili Slovenci združeni tudi politično in cerkveno.

Sinoda je torej uresničevala nasvete, ki jih je predvsem misijonar in teolog Alkvin s svojim dopisovanjem širil

med frankovskimi škofi. Najpomembnejši so dopisi, ki jih je Alkvin izmenjal s salzburškim škofom Arnom in patriarhom Pavlinom. Alkvin je potemtakem sodil, da sta bila Arno in Pavlin dolžna širiti krščanstvo med alpskimi Slovani, torej Slovenci. Alkvin je torej na sinodi ob bregu Donave privedel do zmage načela irskoanglosaške misijonske metodologije, ki je zagovarjala širjenje krščanskega apostolata zgolj z duhovnimi sredstvi in ostro odklanjala vsako nasilje pri pokristjevanju. Karel Veliki je tako že leta 747, torej eno samo leto po končani sinodi, z novim zakonikom preklical stare nasilne odredbe, ki so slonele - kot nazorno trdi Olga Tavčar - na geslu "ali krst ali smrt", in Saksonce izenačil s Franki. Teh nasvetov se je Karel Veliki držal tudi pri pokristjanjevanju Slovencev. Alkvin je v svojih pismih pri tem poudarjal važnost uporabe poganskemu ljudstvu razumljivega jezika, torej materinščine. Alkvin pa je šel še dalje. Zahteval je, naj misijonarji ravnajo tudi po načelu, da neofiti izražajo nanovo pridobljeno pravo vero v svojem, domačem jeziku. Karel Veliki je torej pod odločilnim Alkvinovim vplivom svojim prefektom ukazal, naj se ravnajo po tem načelu.

Na podlagi teh novih pastoralnih načel in sinodalnih sklepov je bila katoliška Cerkev v Karlovem cesarstvu prežeta z novim mladostnim misijonskim elanom. Misijonarji so začeli prevajati glavne molitve in liturgična besedila tudi v slovenščino. Nastali so tako Brižinski spomeniki.

Važno pa je vedeti, da oglejski patriarh Pavlin na sinodi v Čedadu, ki jo je sklical eno samo leto po sinodi na bregu Drave, problema o enakopranosti slovenščine z latinščino v cerkvenem življenju na po Slovincih naseljenih ozemljih sploh ni omenil. Ali je oglejski patriarhat že tedaj imel v mislih načrt o različnem ravnanju glede rabe domačega jezika v liturgiji s Slovenci tostran in onstran Drave? Tudi Olga Tavčar si zastavlja to vprašanje in odgovarja z vprašanjem, ki si ga je tudi zgodovinar Fulio Salimbeni v delu *Paolino d'Aquileia e la civiltà medievale* odkrito zastavil. Salimbeni meni, da je bil Pavlin "mogoče v prvi vrsti misijolog, ki se je zelo dobro zavedal, kaj bi bilo na misijonskem področju prav storiti, a česar zaradi pomanjkanja časa in takratnih razmer niti on niti njegovi predniki niso bili sposobni izvesti".

DALJE

NOVA TEMELJNA PRISPEVKA ZA POZNAVANJE DUHOVNE PROBLEMATIKE BRIŽINSKIH SPOMENIKOV (7.)

II. DUHOVNA PODOBA BRIŽINSKIH SPOMENIKOV

JANKO JEŽ

4.7. 1996

Posebnost irske pobožnosti je tudi molitev z imenom *Lorica* - *Oklep*. Lorica je litanijam podobna molitev v latinskem ali keltskem jeziku, s katero se vernik proseče obrača k trem božjim osebam, angelom in svetnikom zoper nevarnosti duhovne in predvsem materialne narave. Gre torej za duhovno obrambo pred demonskimi nevarnostmi. Tako leriko označuje L. Gougaud. Lorica se razlikuje od drugih litanij, ki poznajo vzklik "prosi za nas". Kontinentalna oblika litanij vseh svetnikov se ni udomačila na Irskem. Lorica je zasebna molitev in nima značaja skupne prošnje. Poudarja osebno stisko, ki išče pomoč pri Bogu.

V BS najdemo klasično obliko lorike na koncu III. spomenika: "*Kristus, sin božji, ki si izvolil priti na svet, da bi grešnike otel iz oblasti hudiča, obvaruj me vsega*

hudega in ohrani me v vsem dobrem". Pri tem se Rajhman sklicuje na Jungmannovo ugotovitev, po kateri se sklepni verz molitve izrazi v metrični obliki, kasneje v rimi. Jože Pogačnik je celo v III. sklepnem akordu BS odkril strukturo slovanske "dvodelne dolge pripovedne vrstice". To naj bi verniku pomagalo, da si lažje zapomni vsebino molitve.

V sklepnem delu svoje temeljite razprave Jože Rajhman pravi, da so BS odsev dobe, v kateri so nastali in ki je z Alkvinom in irsko duhovnostjo prehod iz antike v srednji vek. Negotovost spremlja vsako prehodno obdobje. To se zrcali tudi v BS. Vendar pri tem nastaja nov način molitve, ki "naj bi tudi slovenskemu človeku pomagal iz prehodnega obdobja v neko novo stalnost." Ustna molitev I. in II. BS je oblikovana ob molitvenem oficiju in pomaga verniku do lastne zasebne pobožnosti in ga navaja k stalnemu molitvenemu odnosu do Boga. Ustna molitev je vse bolj izraz iskanja obrambe pred temnimi silami v svetu. Sveto pismo ni več v ospredju. V ospredju so teološki nauki o Kristusovem božanstvu in sveti Trojici kot odmev bojov za pravovernost v zahodni Evropi. Strah pred satanom je izraz človekove nemoči in vzpodbuda za molitev. Tedanje krščanstvo še ni premagalo verskih prvin, ki jih je spreobrnjenec prinesel vanj iz poganstva.

BS so plod irskega duhovnega vpliva. Če so v njih sledi drugih, predvsem slovanskih vplivov, so bili verjetno

podrejeni irskemu. Ti vplivi so vnesli v BS prvine, ki jih je imel slovenski človek ob srečanju s krščanstvom. V kolikor pa bi kot Fran Grivec trdil, da je II. BS nastal pod vplivom starocerkvenoslovanskega izročila (na osnovi podobnih potez v podobnih spomenikih na vzhodu), je to le potrditve domneve o medsebojnem prepletanju vzhodnih in zahodnih tokov in vplivanj vzhodne miselnosti tudi na irsko duhovnost. B. Grafenauer meni, da je irska duhovnost našla odmev v slovenski ljudski pesmi. Po Rajhmanu vse to kaže, "da je irska pastoralna metoda zrasla v ljudsko dušo. To naj bi dokazovalo, da je bila uspešna in ne tuja religioznemu občutju Slovencev. Avtor BS je poznal sodobne tokove. Slovenski narod je tako zavestno stopil v stik z zahodno kulturo in se aktivno vključil v razvojni proces znotraj Evrope, hkrati pa se je zavedel tudi hotenja po narodnem obstanku."

Olgi Tavčar in Jožetu Rajhmanu se zahvaljujem v imenu vseh, ki so jim BS pri srcu, za obe obravnavani znanstveni deli, za prvo zgodovinskega, za drugo pa duhovnega teološkega značaja. S tem sta nam pomagala, da se nadaljnega preučevanja bistva nastanka in vsebinske tematike BS lotevamo s številnimi novimi izzivalnimi vzpodbudami. Jaz sam sem pri tem pridobil nove možnosti poglobljanja v nadaljnji študij našega največjega književnega bisera, to je Brižinskih spomenikov.

KONEC